

Araştırma Makalesi/ Research Article

19. Yüzyıl ve 20. Yüzyılın İlk On Yılında Lenkeran Şehrinde Toplumsal ve Siyasal Durum

Behman Kerimov*

(ORCID: 0000-0003-1058-4399)

Makale Gönderim Tarihi

02.10.2025

Makale Kabul Tarihi

29.03.2026

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Kerimov, B., "19. Yüzyıl ve 20. Yüzyılın İlk On Yılında Lenkeran Şehrinde Toplumsal ve Siyasal Durum", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11/1 (Mart 2026): 271-306.

APA: Kerimov, B. (2026). 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyılın İlk On Yılında Lenkeran Şehrinde Toplumsal ve Siyasal Durum. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11 (1), 271-306.

Öz

Kuzey Azerbaycan'ın güneydoğu bölgesinde bulunan 18. ve 19. Yüzyılın Başlarında Hanlığın Merkezi olarak Lenkeran, Batı-Doğu ticaret yolu üzerinde stratejik konumuyla bölgenin önde gelen şehirlerinden birine dönüşmüştü. Ancak 1813 yılının ilk ayında, hanlık topraklarının bir kısmı ile birlikte güçlü surlarla çevrili Lenkeran şehri Rus İmparatorluğu tarafından işgal edildi. Zor kullanılarak ele geçirilen şehir tamamen tahrip edildi. Böylece, Kuzey Azerbaycan'ın diğer şehirlerinde olduğu gibi, 19. yüzyılın başlarında Çarlık Rusyası'nın işgalinden sonra savaş sırasında yıkıma uğrayan şehirlerin ekonomik ve sosyal hayatı, özellikle de bayındırlık (imar) meseleleri, işgalci yönetimin dikkatinden uzak kalmıştı.

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk on yılında Azerbaycan'ın güneyinde yer alan Lenkeran şehri, hem Rus İmparatorluğu'nun yayılmacı politikaları hem de bölgesel sosyo-ekonomik süreçlerin etkisi altında önemli siyasal ve toplumsal

---

* Doç. Dr., Azerbaycan Üniversitesi, Azerbaycan, behmen.kerimov76@gmail.com.
Assoc. Prof. Dr., University of Azerbaijan, Azerbaijan.

dönüşümler yaşamıştır. 1813 tarihli Gülistan ve 1828 tarihli Türkmençay Antlaşmaları sonrası bölgenin Çarlık Rusyası'na bağlanmasıyla birlikte, geleneksel feodal-idari yapıların yerini imparatorluk merkezli bürokratik sistemler almıştır.

Talış Hanlığı'nın kaldırılması ve Rus yönetiminin doğrudan idaresi altında kalan Lenkeran'da, yerli halk ekonomik baskılar, ağır vergi yükleri ve dini-millî kısıtlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Aynı dönemde, yerli toprak sahipleriyle iş birliği yapan yeni bir burjuva sınıfı, Rus yönetimine bağlı memurlar ve Azerbaycan aydınları şekillenmeye başlamış, toplumsal yapı içinde yeni katmanlar oluşmuştur.

1905–1907 yılları arasında Rusya genelinde baş gösteren devrimci hareketlerin etkisi Lenkeran'da da hissedilmiş; köylü ayaklanmaları, işçi grevleri ve siyasal uyanış süreci başlamıştır. Bu dönemde çeşitli gizli cemiyetler, sosyalist gruplar ve millî hareketler bölge halkı arasında destek bulmuş, millî bilinçlenme süreci ivme kazanmıştır.

Böylece, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk on yılında Lenkeran, bir yandan imparatorluk yönetiminin baskısıyla şekillenen otoriter siyasal sistemin etkisi altındayken, diğer yandan halk tabanında sosyal adalet arayışları ve ulusal kimlik talepleri doğrultusunda gelişen yeni bir siyasal-toplumsal dinamizme sahne olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Azerbaycan, Bakü Guberniyası, Lenkeran Kazası, Lenkeran Şehri, Lenkeran Kalesi, Han Sarayı, toplumsal ve siyasal durum.

Social and Political Situation in the City of Lankaran in the 19th Century and the First Decade of the 20th Century

Abstract

In the late 18th and early 19th centuries, the city of Lankaran emerged as one of the leading centers of the region, serving as the capital of the Talysh Khanate and benefiting from its strategic location on the East–West trade route. However, in the early months of 1813, together with parts of the khanate's territory, Lankaran — surrounded by strong fortifications — was seized by the Russian Empire. Captured by force, the city was almost entirely destroyed. As in other cities of Northern Azerbaijan, following the Russian occupation in the early 19th century, the war-torn urban centers suffered from economic decline and neglect of public infrastructure under imperial administration.

Throughout the 19th century and the first decade of the 20th century, Lankaran — situated in the southern part of Azerbaijan — underwent

significant social and political transformations under the influence of the Russian Empire's expansionist policies and broader regional socio-economic developments. Following the Treaties of Gulistan (1813) and Turkmenchay (1828), which formalized the region's annexation to the Russian Empire, traditional feudal-administrative structures were replaced by imperial bureaucratic systems.

With the abolition of the Talysh Khanate and the establishment of direct Russian rule, the local population faced economic pressures, heavy taxation, and religious-national restrictions. During this period, a new social stratum emerged, composed of landowners cooperating with Russian authorities, imperial officials, and representatives of the Azerbaijani intelligentsia, which reshaped the social structure of the city.

The revolutionary upheavals of 1905–1907 in the Russian Empire reverberated in Lankaran as well, leading to peasant uprisings, workers' strikes, and a growing political awakening. Various secret societies, socialist groups, and national movements gained support among the local population, accelerating the national consciousness movement.

Thus, in the 19th century and the early 20th century, Lankaran witnessed a dual process: while subjected to the repressive policies of an authoritarian imperial regime, it also became a stage for social justice struggles and demands for national identity, giving rise to a new socio-political dynamism within its society.

Keywords: Northern Azerbaijan, Baku Governorate, Lankaran District, Lankaran City, Lankaran Fortress, Khan's Palace, social and political situation.

Giriş

Lenkeran, Kuzey Azerbaycan'ın diğer şehirlerinde olduğu gibi, 19. yüzyılın başlarında, Çarlık Rusyası'nın işgali sonrası savaş sırasında büyük yıkıma uğrayan şehir ekonomisi, özellikle de kalkınma sorunu, yönetici çevreler tarafından göz ardı edildi. Lenkeran şehrinin ıslahı ile ilgili olarak "Cavahirnamei-Lankeran" adlı eserde şöyle denmektedir: "Rus takvimi, Gürcistan ülkesinin 1801 yılında Rus devletinin kontrolüne girdiğini ve Gürcistan'ın idari merkezi olan Tiflis şehrinin, Rus devlet başkanlarının çabaları sayesinde 68 yıl içinde yeniden inşa edildiğini belirtmektedir. Geçmişte bu ülkeyi sık sık ziyaret edenler, çamur nedeniyle herhangi bir yönden oraya ulaşmanın çok zor

olduğunu şüphesiz doğrulayacaktır. Buradan da anlaşılacağı üzere, ülke yöneticilerinin özverili çalışmaları sayesinde topraklar ıslah edilmekte ve eksiklikleri giderilmektedir. Bu bağlamda, hayırsever devlet başkanları bu ilin ıslahına yönelirlerse, Lenkeran tüm şehirlerin tacı haline gelecektir, çünkü bu topraklar özel bir güzelliğe sahiptir"¹.

Lenkeran şehrinin tarihini yazan araştırmacı N. Caferli şunları yazmıştır: "Talysh Han Gara Han, şehri geliştirmek için çeşitli yerlerden zanaatkâr ve ustalar getirtti. Lenkeran kale surlarını, han sarayını, camiye, hamamı, çarşığı ve kervansarayını inşa ettirdi. Bu dönemde şehirde iki çarşı vardı: Kale surlarının dışında bulunan Yukarı (merkez) çarşı ve Aşağı çarşı. Her iki çarşının yanına da ziyaretçi tüccarlar için kervansaraylar inşa edildi. O dönemde Lenkeran'da inşa edilen yapılar arasında "han sarayı" güzellik ve mimari açıdan en çok ilgi çekeniydi. İki kattan oluşan saray, yukarıdan aşağıya kafesli ve renkli camlarla süslenmişti. Lenkeran'ın başkenti olması nedeniyle hanlık kültürünün gelişmesinde de önemli rol oynadı. Gara Han, diğer yerlerden gelen bilginleri şehre davet etti"².

Ancak ne yazık ki, Çarlık Rusyası'nın işgali sonucu yıkılan Lenkeran şehri için 19. ve 20. yüzyıl başlarında kabul edilen ana planın hayata geçirilmesi için hiçbir şey yapılmadı. Bu meseleler, bölgeyi yağmalayan zengin beyler ve hanlar tarafından bile unutulmuştu. Yollar yapmak, kamu binaları inşa etmek, yıkılan yolları ve köprüleri onarmak yerine, 1857'de şehir hapishanesinin onarımına 12.815 ruble, 1894'te ise tek bir hapishane kulesinin inşasına 29.000 ruble harcandı³.

19. Yüzyılda Lenkeran Şehrinin Sosyo-ekonomik Durumu

19. yüzyılın ilk yarısında işgal sonucu yıkılıp harabeye dönen Lenkeran şehrinde bulunan İ.N. Berez'in eserinde, yazarın arabacısı Karapet'in ironik "Şehir nerede?"⁴ ifadesini kullanması, yazarın tarihten bihaber olduğunu göstermektedir. İ.N.Berez'in Lenkeran şehrine yolculuğunun, şehrin o dönemki Çarlık Rusyası tarafından modern

¹ Seid Eli Kazım bey oğlu. *Cavahirnamei-Lenkeran*. Bakı: Örnek, 2000, s. 18-19.

² Caferli N. *Lenkeran*. Bakı: Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası, 1995, s. 8.

³ Caferli N., *a.g.e.*, s. 29.

⁴ Berezin İ.N. *Puteşestvie po Daqestanu i Zakavkazyu*. Kazan: Universitetskaya tipografiya. 1849, s. 318.

silahlarla donatılmış yüz bin kişilik bir orduyla yerle bir edilmesinden yaklaşık 20 yıl sonra olduğunu hatırlatmak isterim. Ve bu yıllarda, Kafkasya'nın güney incisi olarak anılan Lenkeran şehri de bakımsızlıktan yerle bir edilmiştir. Yazar, arabacısına, kısacası Kafkasya'daki silah arkadaşına tekrar sesleniyor: "Kaleye gidelim, ilgileniyorum, var olmayan bir şehirde hangi kale olabilir?"⁵. Sanırım yazar bu ifadeyi bilerek kullanıyor. Çünkü tüm Rus tarih yazımında, Lenkeran Kalesi'nin ele geçirilmesi, Rusların Kafkasya'yı işgal ederken en çok kayıp verdiği yer olarak gösterilir. Hatta bu kalenin ele geçirilmesi Ruslar için o kadar korkunçtu ki, sanatçı Franz Rubon, Tiflis'teki Kafkasya Naipliği tarafından kurulacak müze için binlerce Rus askerinin öldüğü Lenkeran Kalesi'nin ele geçirilmesini resmetmekle görevlendirildi. Bu gerçekler, Lenkeran Kalesi'nin zaptedilemezliğini, büyüklüğünü ve ihtişamını göstermektedir.

İngiliz gezgin Baddeley John, Lenkeran kalesinin ele geçirilmesi hakkında şunları yazmıştır: "Karla kaplı Mugan bozkırını geçen Kotlyarevsky, İngiliz mühendislerin planlarına göre yakın zamanda yeniden inşa edilen güçlü bir kale olan Lenkeran kalesinin surlarına yaklaştı. Kale savunucuları teslim olmayı reddedince, bir saldırı başlattı ve beş günlük bir kuşatmanın ardından kaleyi ele geçirdi, binlerce askerini kaybetti - müfrezesinin neredeyse üçte ikisinden fazlası yok edildi. Generalin bu konudaki emri görkemli bir tonda yerine getirildi ve özellikle "geri çekilecek hiçbir yer yok" denildi. Kimse kurtulamadı. General Rtyşev, çarlık raporunda şöyle yazmıştır: "Askerlerin, savunucuların inatçılığına karşı duydukları aşırı öfke, onları (kale savunucularını kastediyorum - B.K.) 4 bin kişilik garnizonun tamamını yok etmeye yöneltti. "Hiçbiri kaçamadı"⁶. Görüldüğü gibi, kalenin savunucuları kaleyi son adamlarına kadar savunmuşlardır. Böylesine kanlı bir savaştan sonra kalenin sağlam kalması imkânsızdı.

Böylece, Rus seyyahı İ.N.Berezin, zor kullanılarak ele geçirilen, tahrip edilerek harabeye çevrilen Lenkeran Kalesi'nin arazisinde yer alan ve sıkı şekilde korunan kaza komutanı Y.İ. fon Vogel'in evinde leziz yerel yemeklerin tadına baktıktan sonra, başı hafifçe dumanlanmış bir

⁵ Berezin İ.N., *a.g.e.*, s. 319.

⁶ Baddeli Con. *Zavoevaniye Kavkaza russkimi. 1720–1860*. Moskva: Çentropoligraf, 2011, s. 45.

halde, geçmişi anımsayarak, daha önceki ifadelerine düzeltme yaparak şöyle yazmıştır: “Rusya’nın en ücra köşesinde yer alan bu içten misafirperverlik beni Lenkeran’la barıştırdı ve ben bu şehri sevgiyle anlatmaya başladım”⁷. Belki de yazarın hafızasını tazeleyen, hâlâ harabe halinde duran kalenin görkemli sur kalıntılarıydı.

İ.N.Berezin, yaklaşık on yıl öncesine — yani 19. yüzyılın 1830’lu yıllarına ait bir kaynağa dayanarak — Lenkeran Kalesi hakkında şunları yazmıştır: “Denizin yükselmesi sonucu kalenin sahil kısmı yıkılmıştır. Şimdi bu kaleden üçte birinin kalıntısı bile kalmamıştır”⁸. Kalenin büyük zorluklarla ele geçirilip tahrip edilmesinden hiç bahsetmeyen yazar, kale duvarlarının yıkılmasını yalnızca denizin yükselmesine bağlamıştır. Ayrıca yazarın eserinde Kafkasya’daki yol arkadaşı olan faytoncu Karapet’in adını zikretmesi de dikkat çekicidir. Bir seyyahın, yolculuğunda yerel halktan biri yerine, bölgeye getirdikleri ve kendilerine sadık bir Ermeni’nin eşliğinde hareket etmesi, Rusların Kafkasya’da — her zaman olduğu gibi — esasen kime güvendiğinin açık bir göstergesidir.

Daha sonra şehri tasvir eden yazar şöyle yazmıştır: Kalenin şekli yamuk dörtgen (trapez) biçiminde olup dört tarafı suyla çevrilidir. Kale, Lenkerançay’ın sularıyla doldurulabilen derin bir hendekle kuşatılmıştır. Lenkeran’a deniz yoluyla ulaşım kolay değildir, çünkü rüzgârlı havalarda gemiler şehre üç verst (yaklaşık 3,2 km) mesafede demirlemektedir⁹.

Bu bağlamda dikkat çeken bir diğer husus, Lenkeran şehrinin Çarlık Rusyası döneminde limansız kalmış olmasıdır. Tüm maddi zenginlikleri talan edilen bir bölgenin limansız bırakılması büyük bir trajedi sayılmalıdır. Zorla ele geçirilip yıkılan, tarihi eserleri unutturulan bu şehri tasvir eden yazar daha sonra şöyle yazmıştır: “Şehirde yaşayan yaklaşık 3000 kişi, üstü çamurla kaplanmış kamış evlerde ikamet ediyordu... Doğası zengin, toprağı verimli ama halkı fakir olan... Bu

⁷ *Obozreniye Talişinskogo xanlığı v mediko-topografiçeskom i statistiçeskom otnoshenii, za 1836 god.* Jurnal Ministerstva Vnutrennix Del. Çast' dvadtsat' şestaya. 11 noyabr. Sankt-Peterburq, v tipografii Ministerstva Vnutrennix Del. 1837, №11, s. 307.

⁸ *Obozreniye Talişinskogo xanlığı v mediko-topografiçeskom i statistiçeskom otnoshenii, za 1836 god., a.g.e., s. 307–308.*

⁹ Berezin İ.N., *a.g.e., s. 319-320.*

bölgedeki çayirlara serpilmiş, yüksek ve sık ağaçların gölgesinde yer alan güzel evler beni büyüledi”¹⁰.

Şehri tasvir eden yazar, Lenkeran’da bir ahşap Ortodoks kilisesi ile üç caminin bulunduğunu belirtir. Daha sonra şöyle devam eder: “Şehirdeki ticaret dükkânları kalenin dışında yer alır; pazarda daha çok Tebriz malları satılmaktadır — kumaş, şal, başörtüsü ve çeşitli İran dokumaları. Lenkeran, coğrafi konumu itibarıyla deniz yoluyla Tebriz ile Astrahan arasında canlı ticaret ilişkileri kuran bir bölgedir. Bunun temel sebebi, Lenkeran’ın elverişli konumudur. Kara yollarının kötü durumda olması ise Lenkeran’ın Güney Kafkasya’dan uzaklaşmasına yol açmıştır. Burada yalnızca Tebriz’den gelen mallar satılmakta, ithal edilen bu ürünlerin fiyatı Bakü ve Astrahan’a kıyasla daha uygundur. Bu nedenle birçok Bakülü tüccar, herhangi bir gümrük vergisi ödemeksizin istediği Doğu mallarını buradan alıp götürür. Örneğin, burada bir ipek halı 75–100 gümüş rubleye satılırken, aynı halılar Bakü’de 120, Astrahan’da ise 160 gümüş rubleye satılmaktadır”¹¹.

Tarihî kaynaklara dayanarak söyleyebiliriz ki, hanlıklar döneminde kale içinde inşa edilmiş görkemli yapılar büyük ölçüde yok olmuştur. Bu yapılar arasında en görkemlisi ise, hafızalarda dahi yer etmeyen Talış hanlarının sarayıdır. Saray hakkında bilgi ancak 1890 yılında Lenkeran’da bulunmuş olan Rus yazar ve seyyah V.M.Sidorov’un tasvirlerinden öğrenilmektedir.

Yazar sarayı şöyle anlatır: “Lenkeran’da en çok beğendiğimiz yapı, Talış’ın eski hanlarının tuğladan yapılmış, devasa, yarı yıkılmış ve harabeye dönmüş sarayıydı. Duvarların önüne kadar uzanan kiremitle örtülü saçakları olan, bugün yalnızca boşlukları kalan büyük pencerelerle çevrili bu görkemli saray, zamanında bir bahçe olan boş bir alanın ortasında yer alıyordu. Büyük zorluklarla, geçmişte görkemiyle ün salmış olan bu sarayın kalıntlarına girmeyi başardık. Binanın ortasında, bir cephesini tamamen renkli pencerelerle kaplayan kabul salonu yer almaktaydı. Bu salonun tavanı, duvarları, karnizleri, farklı şekillerdeki hücreleri ve zarif nişleri, çeşitli aynalı camlarla

¹⁰ Berezin İ.N., *a.g.e.*, s. 320.

¹¹ Berezin İ.N., *a.g.e.*, s. 320–321.

süslenmiş ince çizimlerle bezenmişti”¹². “Camların yansıtmasıyla öne çıkan örgü motifli süslemeli rölyef çelenkler insanda büyük bir etki bırakıyordu. Şark motifleriyle süslenmiş bu ihtişamlı salonun, rengârenk camlardan ve panolardan yapılmış büyük pencereleri, tüm duvar boyunca kırık halde duran duvar aynaları ile ne kadar hüznü ve bakımsız görünüyordu! Burada her şey unutulmuş, kaderine terk edilmişti. Hücrelerden cam parçaları düşüyor, kara delikler gibi görünen pencere duvarlar yavaş yavaş çökmekteydi ve bir zamanlar ihtişamıyla anılan han sarayı yok olmak üzereydi”¹³.

“Lenkeran” kitabında ise “Şahnişin – Han Sarayı” adıyla anılan bu iki katlı sarayın her katında 20 oda bulunduğu ve sarayın pencerelerinin gerektiğinde yukarı kaldırılıp indirilebildiği kaydedilmiştir¹⁴.

V.M.Sidorov’un tasvirlerine dayanarak söylemek mümkündür ki, bu saray, planlama ve mimari özellikleri bakımından İrevan’daki Sardar Sarayı ve Şeki Han Sarayı ile ortak yönler taşımaktadır. Bu mimari üslup, hanlıklar döneminde Azerbaycan saray mimarisinin karakteristik özelliklerinden biri olmuştur.

Bu dönemde kale arazisindeki mahallelerin düzgün dikdörtgen planlı şebekesi, şehrin merkezi bölgesinin çekirdeğini oluşturmuştur. Bu alanda az sayıda idari ve kamusal bina ile birlikte bir veya iki katlı konutlar yer almıştır.

Ancak, herhangi bir gerekçe belirtilmeden, 13 Ağustos 1865 tarihli “Lenkeran Şehir Kalesinin Lağvedilmesi”¹⁵ kararı doğrultusunda kale duvarları yıkılmıştır. Kale merkezi, 1875 yılında şehir yönetimine, 1896’da ise şehrin genel gelişimi için şehir idaresine devredilmiş.

19 Nisan 1900 tarihinde, Lenkeran şehir öz yönetimi toplantısında, “vatandaşların kendi ihtiyaçları ve şehir sokaklarının kullanımı amacıyla kil, toprak, kum, çakıl ve diğer yapı malzemeleri alınması için yer

¹² Sidorov V.M. *Po Rossii. Kavkaz. Puteviye zametki i vpeçatleniya. Praktičeskiye svedeniya dlya turista*. Tom 2. Sankt-Peterburq: Tipografiya M. Akinfieva i İ. Leontyeva, 1897, s. 327.

¹³ Sidorov V.M., *a.g.e.*, s. 328.

¹⁴ Hüseyinbalaoğlu B.H., Talışlı M.M. *Lenkeran*. Bakı: “Maarif” neşriyyatı, 1990, s. 46.

¹⁵ *Kavkazskiy kalendar’ na 1869 god*. Tiflis: Kantselyariya Kavkazskogo Namestnika, 1868, s. 111.

tahsisi” konusunda zorunlu bir karar alınmıştır. Şehir başkanı P.A.Parapanoviç başkanlığında, öz yönetim üyeleri arasında M.B.Han Talişinski'nin de katıldığı bu toplantıda, beş oy farkıyla — şehir bahçesinin genişletilmesi ve yeni Müslüman mezarlığı önündeki koruluk içerisinden şose yolunun geçirilmesi amacıyla — feshedilmiş kale içinden kil çıkarılmasına izin verilmiştir¹⁶. Ne yazık ki, mimarisiyle dikkat çeken Lenkeran Kalesi yalnızca yıkılmakla kalmamış; taşları ve hatta toprağı dahi taşınarak tamamen ortadan kaldırılmıştır

Çarlık yönetimi, şehirlerin bayındırlığına hiçbir önem göstermemekteydi. Şehir bütçesinden yapılan zorunlu harcamalar, çeşitli çar idareleri, polis, hapishaneler, ordu ve benzeri giderlere ayrılırken; şehir bayındırlığına ayrılan ödenek ise “zorunlu olmayan” harcamalar kategorisinde yer almakta ve son derece düşük miktarlarda kalmaktaydı. 1890 yılında, Lenkeran'ın bütçesinden polis ve hapishane giderlerine ayrılan para, bayındırlık giderlerinin on katı olmuştur¹⁷.

6 Şubat 1899 tarihinde düzenlenen şehir öz yönetimi aylık toplantısında, Lenkeran Şehir Başkanının verdiği bilgiye göre, o yıl şehrin gelirleri 13.403 ruble 34 kapik, giderleri ise 14.296 ruble 43 kapik olarak gerçekleşmiştir¹⁸. Bu durumda şehir bayındırlığından söz etmek mümkün değildir.

19. yüzyılın 1890'lı yıllarında Lenkeran'da bulunmuş olan Rus yazar ve seyyah V.M.Sidorov, eserinde bir hafta boyunca güzel ormanlı dağlarla çevrili, Taliş Hanlığı'nın eski başkenti olan Lenkeran'da kaldığını belirterek şu ifadeleri kullanmıştır: “Lenkeran, yağışlı havalarda geçilemeyen asfaltlanmamış sokakları ve geniş otlak arazileri olan, eski bir taşra şehridir”¹⁹. Yazar ayrıca şöyle demiştir: “Şehrin bir yanından Lenkerançay denize akar. Çayın kıyısında ve hanlık döneminde inşa edilmiş kalenin kalıntıları arasında bir kule yer alır. Şimdi sağlam kalan kulelerden biri hapishane olarak kullanılmaktadır.

¹⁶ *Postanovleniye sobraniya upolnomoçennix Lenkoranskoqo qorodskoqo uproşennoqo obşestvennoqo upravleniya zasedaniya 19 aprelya 1900 qoda* // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 145, varaq, 54.

¹⁷ *Azərbaycan tarihi*. II cild. Bakı: 1964, s. 264.

¹⁸ *Pereçen cmeti doxodov i rasxodov qoroda Lenkorani na 1899 qod* // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 23, varaq 36.

¹⁹ Sidorov V.M., *a.g.e.*, s. 320.

Lenkerançay'ın uçurum kenarındaki kale duvarı kalıntıları, burada acının ve uğultunun yankılandığı ve kanın sele döndüğü günleri hatırlatmaktadır"²⁰. Yazar, Lenkeran'ın gürültülü ve oldukça kirli bir pazara sahip olduğunu, pazarın ise dağınık bir halde tutulduğunu da vurgulamıştır.

Seyyah eserinde Lenkeran şehrinin üç bölümden oluştuğunu yazmaktadır: “En çok hoşlandığımız gezinti alanı, eski Talış hanlarının yaşadığı yerli Müslüman evlerinin arasındaki sokakların bulunduğu bölgeydi”. Tipik bir taşra şehri olan Lenkeran'ın Rusların yaşadığı kısmında ise hapishane, kilise, iki-üç küçük dükkân ve bir polis karakolu yer almaktaydı. Yağışlı havalarda tamamen geçilmez, bataklık gibi çamurlu; sıcaklarda ise bunaltıcı olan bu mahalle, kasaba görünümünün tipik örneğiydi. Lenkeran'ın yukarı kısmında ise bir bahçeye gizlenmiş Müslüman Lenkeranı, sahip olduğu manzarası ve cazibesi ile özel bir güzellik sergiliyordu²¹. Devasa çatılarla örtülü ve sazdan yapılmış bu evlerin tümü, pembe sarmaşık çiçeklerinin yapraklarıyla kaplıydı. Halkı sivrisineklerden, tatarcık sineklerinden ve özellikle Lenkeran'ın korkunç belası olan sıtma hastalığından korumak için Talışların “lem” adını verdikleri özel konut yapıları bulunuyordu. Yazar şöyle devam eder: “Gerçek anlamda, bu sazla kaplanmış sokaklarda, bu şaşırtıcı yapılar arasında, bu tropik Asya'nın muhteşem görüntüleri arasında akşam yürüyüşlerinden büyük keyif aldım. Bu bölgede yaşayanların evleri nar çiçeği kırmızısı, turuncu, kükürt sarısı, yeşil, parlak mavi renkleriyle ve adeta çiçeklere benzeyen yapılarıyla göz alıcıydı. Kırmızı renk hâkimdi. Kömür gibi kararmış saz duvarların çevrelediği, kemer gibi saran bu alev kırmızısı ve yeşil örtü Lenkeran'a bambaşka bir güzellik katıyordu”²².

Yazar, yerel halkın misafirperverliğine ve güler yüzlülüğüne de dikkat çekerek şöyle demiştir: “‘Allah saklasın’ sözleriyle her adımda Müslümanlar bizi karşılıyordu. Bu güzel köşede ‘Allah'ın bereketi’ özel bir anlamda yankılanıyordu”²³.

²⁰ Sidorov V.M., *a.g.e.*, s. 321.

²¹ Sidorov V.M., *a.g.e.*, s. 323.

²² Sidorov V.M., *a.g.e.*, s. 324.

²³ Sidorov V.M., *a.g.e.*, s. 325.

19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın başlarına kadar kapitalist ilişkilerin gelişmesi, Lenkeran kazasının merkezi olan şehrin bir ticaret merkezi olarak büyümesine ve buna bağlı olarak nüfusunun sürekli artmasına yol açmıştır. Eğer 1886 yılında Lenkeran'da 5.618 kişi yaşıyorsa, bu sayı 1904 yılında 5.720'ye²⁴, 1912 yılında ise 13.663 kişiye ulaşmıştır²⁵.

19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başlarında, Lenkeran şehrinin ekonomik hayatındaki canlanmayla birlikte konutların ve ekonomik yapıların sayısı önemli ölçüde artmıştır. Eğer 1896 yılında şehirde 1284 konut bulunuyorsa, bu sayı 1904 yılında 1500'e, 1910 yılında ise 2057'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde şehirdeki sokak sayısı 50'ye çıkmış ve buna ek olarak üç meydan düzenlenmiştir²⁶.

Şehrin büyümesi, buraya ziyaretçi akınının da artmasına yol açmıştı. Dönemin kaynaklarından birinde, zorlu yol koşullarına rağmen yaz aylarında Bakü'den insanların Lenkeran'a akın ettiği belirtilmiştir. Yazar, bu durumu şöyle ifade etmiştir: "Benimle aynı gemide bulunan bir ziyaretçi iç çekerek, 'Ey Lenkeran! Hindistan'ın bir parçası gibi cennet ve tüm Kafkasya'nın incisidir' dedi"²⁷.

Ancak, Lenkeran'a gelen ziyaretçilerin en büyük sıkıntısı, şehirde gemilerin yanaşabileceği bir iskele olmamasıydı. Gemiler sahilden uzakta kalmak zorunda kalıyor, yolcular ise düz tabanlı kayıklarla gemilere taşınyordu. Dönem kaynaklarına göre, rüzgârlı ve fırtınalı havalarda yolcuları daha da büyük tehlike bekliyordu. Bu durumlarda gemiler, şehirden oldukça uzakta bulunan Sari Adası'nda demirlemek zorunda kalıyorlardı²⁸.

Bu sahneleri anlatan yazar şöyle demiştir: "Gemiler demir attığında, dalgalarla şiddetle sallanan düz tabanlı kayıkları ve şatları kullananlar

---

²⁴ Alizade, N. *Lenkeran qezası zehmetkeşlerinin sovet hakimiyyetinin qlebesi ve möhkemlendirilmesi uğrunda mübarizesi tarihinden*. Bakı: Azərbaycan Dövlət neşriyyatı, 1963, s. 7.

²⁵ *Kavkazskiy kalendar' na 1869 god., a.g.e., s. 233.*

²⁶ Caferli N., *a.g.e., s. 18.*

²⁷ Sidorov V.M., *a.g.e., s. 304.*

²⁸ Sidorov V.M., *a.g.e., s. 306.*

bağırış ve çığlıklarla geminin etrafını sardılar”²⁹. Bu küçük sandallarla sahile taşınan yolcular aynı şekilde gemilere geri götürülüyordu.

Yazar ayrıca şunları kaydeder: Bazen kirjimler (küçük deniz araçları) bile sahile yanaşamıyor ve yerel “hanballar” (hamallar), yolcuları omuzlarında taşıyarak kıyıya ulaştırıyorlardı. Bu sahneler yolcuların kahkahalarla gülmesine neden oluyordu. Bu “rahat” taşıyıcılar, yolcuları kirjimlere ulaştırmak için omuzlarına alıyor, taşıdıkları yolcuların tüm eşyalarını ise dişleriyle tutarak sahilden kayıklara götürüyorlardı.

Hazar Denizi gemileri hem yolcu hem de yük taşıyan gemiler olduğu için, ticari malların yüklenmesi amacıyla bu gemiler sahilde saatlerce beklemek zorunda kalıyordu.

Yazar, Lenkeran’dan ayrılırken şehrin güzelliğini övgüyle dile getirerek şöyle yazmıştır: “Ormanlardan yükselen Talış Dağları, birbirinin üzerine çıkmış teraslar ve katlar şeklinde güneye doğru uzanıyordu. Ormanların arkasında, bulutların arasında süzülen karlı zirveler göz kamaştırıyordu”³⁰. “Kendimi Doğu’nun bu güzel tablosundan koparamadım”³¹.

Ne yazık ki, Rusya İmparatorluğu’nun işgali döneminde, yazarın da belirttiği gibi, güzelliğiyle göz kamaştıran bu taşra şehri, ihmal ve ilgisizlik nedeniyle dikkat çekici büyük bir şehir haline gelememiştir. Her ne kadar bazı yüzeysel düzenlemeler yapılsa da, Lenkeran, bakımsız bir taşra şehri olarak kalmaya devam etmiştir.

V.M.Sidorov, Lenkeran şehrinden 12 verst (yaklaşık 13 km) uzaklıkta bulunan “Kaynarsular”, “Mineral Sular” veya “Miyanku Mineral Suları” hakkında bilgi vermiştir (648, s. 330). Yazar şöyle demiştir: “Kükürtlü kaynaklar beni çok sevindirdi. Yumuşak mavi su, gözyaşı gibi berrak. Hastalara tam şifa veren, hayat bahşeden bu büyüleyici dağ yamacı beni adeta esir aldı. Bu suyun çekiciliğine karşı koyamadım. Bu mucizevi kaplıca insana güç ve hayat veriyor. Talış Dağları’nın bu

²⁹ Sidorov V.M., *a.g.e.*, s. 307.

³⁰ Sidorov V.M., *a.g.e.*, s. 308.

³¹ Sidorov V.M., *a.g.e.*, s. 309.

muhteşem koyunda yıkanmayı, yerin derinliklerinden herkese sağlık getiren bu güzel, sıcak ve mavi pınarları asla unutmuyacağım”³².

Ancak yazar, bu güzel manzarayı kalp sızısıyla tamamlayarak şunları dile getirmiştir: “Bu sağlıklı ama sahipsiz mekânın şu anki durumuna içten içe ağladım. Eğer bu güzel servet yurt dışında olsaydı, buraya iyi bir yol yapılır, konaklamak için evler inşa edilir ve bu kıymetsiz suyun güzel dağların karanlık ovalarına akıp gitmesine asla izin verilmezdi”³³.

Dönemin basınında, bölgede sağlık hizmetlerinin yeterince düzenlenmemesi nedeniyle “çocuklar arasında sıtma salgınının geniş çapta yayılması” alarm veren bir mesele olarak gündeme gelmişti³⁴. Bu durumu kaleme alan V.M.Sidorov, çeltik tarlalarının halk sağlığını tehdit eden başlıca hastalık kaynağı olduğunu belirterek şöyle yazmıştır: “Yaz sıcaklarında, yaklaşık 30 dereceyi bulan sıcaklıkta oluşan yoğun nemli buharlaşma sonucunda sıtmalı Talış hastalarını görmek insanın yüreğini burkuyordu. Bize çiçek getiren küçük bir Müslüman kızı hatırlıyorum. Siyah gözleri derinlere çökmüş, etrafı mor halkalarla çevrilmişti. Solgun yüzü ve zayıf vücudu aşırı derecede zayıflamıştı. Zorla yürüyordu. Dedi ki: Geçen yıl kardeşim de kalbi bulanmıştı, öksürmüştü, titremeye başlamış, gözleri dışarı fırlamış, kurumuş ve ölmüştü. Bu zavallı kız da aynı tehlike altındaydı”³⁵. Bu acıklı manzara, Lenkeran’ın her yanında hüküm sürmekteydi.

Bu trajik tabloyu anlatan Teymur Bey ise şunları yazmıştır: “1898 yılına kadar Lenkeran kazasında çeltikçilik, bostancılık ve hayvancılıkla uğraşan Pisapušta, Maruşlu, Hacı Necefqulu binisi, Meşedi Tağı binisi ve Gamışavan binisi gibi köylerin halkı sıtma hastalığı yüzünden tamamen yok olmuş, köylülerden hiçbir iz kalmamıştı”³⁶.

Aynı zamanda, incelenen dönemde Lankaran şehrinin eski yerleşim planı ortadan kalkmış ve şehrin inşası, 1853 yılında kabul edilen plan doğrultusunda gerçekleştiriliyordu. Oysa bu tarihe kadar şehrin birkaç

³² Sidorov V.M., *a.g.e.*, s. 337.

³³ Sidorov V.M., *a.g.e.*, s. 338.

³⁴ Nam pişut. *İz Lenkorani // Kaspий*. - 1899, 17 января. - с. 3.

³⁵ Sidorov V.M., *a.g.e.*, s. 327.

³⁶ Cavadova, E. *Teymur bey Bayramalibeyov eserlerinin tədqiqi və təsviri*. Bakı: “Elm və təhsil”, 2022, s. 70.

farklı yerleşim planı yapılmıştı³⁷. Kabul edilen ana plana göre, kale mahallerinin inşa durumu ve iki yerleşim planı grubunun birleşmesiyle ortaya çıkan dış şehir pazar meydanı ve ticaret bölgesi oluşmaya başlamıştı. Ancak bu plan yalnızca bir fikir olarak kalmıştı.

20. yüzyılın başlarında Lankaran'da şehir planlaması açısından önemli değişiklikler yaşanmamıştı. Halk ve yerli ustalar, şehrin milli dokusunu kaybetmemeye özen gösteriyorlardı. Bu yüzden, eski yapılar her zaman gezginlerin, misafirlerin ve seyyahların ilgisini çekmişti. Bu yapılar günümüzde de dikkat çekmektedir. Ne var ki, mimari zekânın ve insan estetik anlayışının ürünü olan bu hatıra eserlerin büyük bir kısmı yok edilmiş ve bir anda ortadan kalkmıştır³⁸. Maalesef bu yapılar çoğu zaman unutulmuş ve kaderine terk edilmiştir.

Dönemin kaynaklarına dayanarak belirtmek gerekir ki, incelenen dönemde Lankaran, diğer küçük Azerbaycan şehirleriyle karşılaştırıldığında, ne gelişmiş şehir ekonomisiyle ne de özel bir imarıyla ön plana çıkıyordu. Ancak burada mimari açıdan ilgi çekici konutlar ve dini amaçlı binalar inşa edilmişti.

Kuzey Azerbaycan'daki diğer şehirlerde olduğu gibi, Lankaran'da da sokaklar gazyağı lambalarıyla aydınlatılıyordu. 19. yüzyılın 1820'li yıllarında şehirde sadece 15 sokak lambası varken, 20. yüzyılın başlarında bu sayı 150'ye ulaşmıştı³⁹. Şehir sokaklarının aydınlatılması için 1842 yılında 70 ruble, 1894 yılında 166 ruble, 1915 yılında ise 2960 ruble harcanmıştı⁴⁰.

19. Yüzyılın Sonu ve 20. Yüzyılın İlk On Yılında Lenkeran Şehrindeki Sosyo-politik Durum

16 Haziran 1870 tarihinde, Çarlık Rusyası'nın şehirlerle ilgili çıkardığı yeni "Nizamname" tasarısına göre, imtiyazlı grupların temsilcilerinden oluşan şehir meclisi (duma) kuruldu. Duma ve belediye üyeleri,

³⁷ Axundzade İ. *Azerbaycan incisi (Mil-Muğan, Şirvan ve Qarabağ)*. Bakı: Elm, 1992, s. 5–6.

³⁸ Alizade N. *Azerbaycanda Sovet hakimiyyetinin qelebesi uğrunda mübarize tarihinden (Lenkeran qeza zehmetkeşlerinin Sovet hakimiyyetinin qelebesi ve möhkemlendirilmesi uğrunda mübarizesi)*. Bakı: Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, 1974, s. 38.

³⁹ *Qoroda Rossii v 1904 qodu*. SPb.: 1906, s. 232.

⁴⁰ Caferli N., *a.g.e.*, s. 18.

taşınmaz mal varlığına (emlak sensu) göre dört yıl için seçiliyordu. Ancak çarlık yönetimi, şehir özerkliği hakkındaki nizamnameyi sınırlı bir şekilde uygulamıştı. Nitekim reformdan ancak 26 yıl sonra — 26 Temmuz 1896'da — Lankaran kazasında belediye idaresi kurulmuştu. Bu idarenin 15 üyesi bulunuyordu. Şehir meclisi üyeleri, belediye başkanı, yardımcıları ve üyeler yine emlak sensine göre seçilmişti. Belediye, şehir ekonomisi, sağlık işleri, pazarlar, kültürel ve toplumsal faaliyetler gibi konularla ilgileniyordu. Bu dönemde şehir özerkliğine dair seçimlerin yapılmasıyla ilgili olarak 1 Temmuz 1896 tarihinde Bakü Valiliği'ne gönderilen yazıda, yönetime 4 Rus ve 6 Müslümanın seçildiği belirtilmekteydi⁴¹. Seçim hakkına sahip nüfusu 300 kişiden fazla olmayan yerlerde şehir meclisine 30 üye seçiliyor, bu sayının üzerindeki nüfuslar için her 150 kişi başına 6 üye daha seçme hakkı tanınıyordu. Ancak meclis üye sayısı toplamda 72'yi geçemezdi⁴².

1896 yılı 28 Haziran'da gerçekleştirilen seçimde Ruslar, ortak hareket ederek 13 adayın yer aldığı toplu bir liste sunmuşlardı. Muhtemelen bilinçli bir şekilde, bölünmüş durumdaki Müslümanlar ise iki ayrı liste sunmuşlardı. Bu listelerin birinde 19, diğerinde ise 20 adayın adı yer alıyordu⁴³.

Lankaran kazasında Müslüman topluluklar arasında seçim uğruna yaşanan düşmanca mücadele hakkında belgede şu şekilde yazılmıştır: “Bazen öyle bir durum oluşuyordu ki, Ruslar sabırla kenarda durarak, Müslüman önderlerin kendi aralarındaki çatışmalara fırsat tanıyor, böylelikle seçim üzerindeki etkilerini artırmayı başarıyorlardı. (Bu, Ruslara özgü bir politikadır: “Böl ve yönet”. Bu politikayı ustalıkla uyguluyorlardı.) Bu durum, kardeşlerin seçimde birbirine düşman kesilmesine yol açtı. Kazada büyük bir karmaşa meydana geldi. Mir Asger Han Talışinski'nin önderliğini yaptığı grup, çekilmeye zorlanan azınlığa karşı üstünlük sağladı. Durumu bir şekilde düzeltmek adına Mir Asger Han Talışinski, Şireli Bey Nesirbeyov, Hüseyin Bey

⁴¹ Proşenie. Jiteli goroda Lenkorani uçastvovaşix v izbranii gorodskix glasnix: Gospodinu Naçalniku Bakinskoy gubernii (Lenkoran, 1 iyul 1896) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 50, varaq 34-36.

⁴² Azərbaycan tarihi., a.g.e., s. 263.

⁴³ Jurnal zasedaniya Bakinskogo gubernskogo po gorodskim delam prisutstviya 6 sentyabr 1896 goda // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 50, varaq 19.

Bayramelibeyov, Şahabbas Kelenterov ve onlara yakın olanların oluşturduğu ittifak, seçimi kazandı. Şimdi ise onlara karşı olan diğer kardeşler, seçimin hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle şikâyet dilekçeleri sunmaktadırlar. Seçimi neden durdurduğuma gelince, Müslüman toplumunda yeterli sayıda aday bulunmamaktadır. Bunlar yaklaşık 80 yıldır birbirleriyle mücadele etmektedirler. Bu işi kapatarak seçim sonucunun tasdik edilmesini rica ederim⁴⁴”.

Ancak arşiv belgelerinden de anlaşıldığı üzere, bu seçim büyük tartışmalara yol açmıştı. Kaynakta yer alan bilgiye göre, seçimle bağlantılı olarak şehirde yaşanan protestolar hakkında 17 Haziran 1896’da Lankaran şehir yöneticisinin valiye gönderdiği raporda şöyle denilmektedir:

“Burada bulunduğumdan çekinmeyen Müslümanlar, şehri yönetme arzularını açıkça dile getirmekte ve Rusları kazadan kovmayı düşündüklerini ifade etmektedirler. Elbette Ruslar buna izin veremezdi. Müslümanlar oldukça cesurca konuşuyorlar ancak aralarında konuştukları Taliş lehçesini bilmediğim için ne konuştuklarını anlamıyorum. Ancak yüksek sesle konuşanlardan birinin karakola götürülmesi emrini verdim. Bu kişi, yılda 1500 rubleden fazla geliri olan eski şehir meclisi üyesi Memmed Feteliyev idi. Müslümanların sunduğu listede ise onun gelirleri olduğundan daha az gösterilmişti⁴⁵”.

Böylelikle, şehir özyönetimine seçilmek amacıyla Mir Asger Han Talişinski ile Mir Sadıq Han Talişinski arasında yürütülen mücadelede, Mir Asger Han üstün gelmiştir. Birbirlerine “hırsız” ve “canavar” gibi hakaretler eden bu iki kardeş, belki de Rusların kışkırtmasıyla bölünmüş olarak mücadele etmişlerdi. Belgelerden de anlaşılacağı üzere, yerel büyük toprak sahipleri olan Talişinski/Talişhanov ailesi, Rus yönetiminin kendilerini istemediğinin farkındaydılar.

Ancak yerel hanlar ve beyler arasında birlik sağlanamadığından dolayı hükümet seçimleri kendi istediği şekilde yönlendirebilmişti.

⁴⁴ *Gospadinu upravlyayuşemu uyezdom Lenkoranskim (Lenkoran, 17 iyun 1896-cı il) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 50, varaq 49-50.*

⁴⁵ *Gospadinu upravlyayuşemu uyezdom Lenkoranskim (Lenkoran: 1896, 17 iyun) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 50, varaq 49b.*

Ayrıca, Talişinski ailesi arasındaki bu mücadele, Çar memurlarını ciddi biçimde endişelendirmişti. Onları “Müslüman partisi” olarak nitelendiriyorlardı. Lankaran şehir özyönetimi seçimlerinde Müslümanlar her ne kadar iki ayrı liste sunsalar da, yetkili makamlar yalnızca on kişinin seçime katılmasına izin vermişti. Fakat Müslüman gruplar arasındaki çekişmeler sonucunda kazada nüfusun çoğunluğunu oluşturan Müslümanlardan yalnızca altı adayın seçime katılmasına izin verildi: Sevastıyan Yazarov, İvan Sniridov, İvan Qulin, Emekli muhafız Karpoviç, Mir Asger Han Talişinski, Kerbelayi Neymetulla Daşdemirov, Memmedqulu Bey Zülfiqarov, Hacığa Abdullayev, Hacı Ağabala Babayev, Hacı Memmed Qurbanov’un seçime katılması onaylanmıştı⁴⁶. Sonuç olarak, uzun tartışmaların ardından 28 Haziran’da dört Hristiyan ve altı Müslüman aday olmak üzere seçimin yapılması kararlaştırılmıştı⁴⁷.

Ancak 12 Temmuz’da, şehirdeki Müslümanlardan çok daha küçük olan Ermeni ve Rus toplulukları, seçimlerden memnuniyetsizliklerini dile getirdiler. Müslümanları kara bir çember olarak nitelendirdiler ve şehir özyönetiminde çoğunluk oluşturmalarını şehrin kendilerine teslim edilmesi olarak değerlendirdiler. Şehirde yaşayan 68 Hristiyan girişimciden 4’ünün aday gösterilmesini gülünç buldular⁴⁸.

Şehirde yaşayan fanatizmiyle hareket eden Rus ve Ermeni topluluklarının talebi üzerine, mevcut sorunlar nedeniyle Müslüman adayların seçime katılmamasını talep ettiler. Kaynak ayrıca, “Müslümanlar görüşlerini şehir yönetimine açıkça dile getiriyorlar. Bu bağlamda seçimlerin dışında kalmaları doğru değil. Bu yönetim organı, tüm şehir halkının isteklerine dayanmalıdır. Rus ve Ermeni cemaatlerinin bir diğer isteği de seçimlerin sadece Rus ve Ermeniler için yapılmasıdır. Başkan bu öneriyi katılmıyor. Müslümanlar çok sert

⁴⁶ *Jurnal zasedaniya Bakınskoqo qubernskoqo po qoroğskim delam prisutstviya 2 oktyabr 1896 qodu* // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 50, varaq 80-81.

⁴⁷ *Jurnal zasedaniya Bakınskoqo qubernskoqo po qoroğskim delam prisutstviya 2 oktyabr 1896 qodu* // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 50, varaq 81b.

⁴⁸ *Jurnal zasedaniya Bakınskoqo qubernskoqo po qoroğskim delam prisutstviya 2 oktyabr 1896 qodu* // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 50, varaq 83-84.

konuşuyorlar. Ancak kendi aralarında Talışça konuşup konuşmadıklarını bilmiyoruz. Bu bağlamda, bu seçimlerin Müslümanların katılımıyla yapılması gerekir⁴⁹. Buna rağmen şehirdeki yerel Müslüman gruplar arasında bir mücadele yaşandı.

Bu mücadele o kadar şiddetlendi ki şehirde protestolar yaşandı. Lenkeran kazasının başkanının 17 Aralık 1896'da Bakü valisine yazdığı bir mektupta, bu hayırsever, seçimlerin ertesi yılın Mart ayında, Nevruz bayramında - 11-12 Mart 1897'de - yapılmasını talep ediyor⁵⁰. Ancak, Belgelerde bu seçimlerin yeniden seçildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. 1900 tarihli belgelerde, Lenkeran şehir özyönetiminde 6 Müslüman milletvekili seçilmiştir - K.A.Ahundov, Ş.A.Şahverdiyev, H.M.Gurbanov, M.B.Han Talışhanov, M.A. Han Talışhanov, M.N.Kazimbekov, Rus ve Ermeni topluluklarından 6 kişi - şehir başkanı H.A.Parapanoviç, üyeler V.P.Pavlov, S.I.Nazarov, I.M.Gulin, S.P.Pominov, D.D.Vrshov⁵¹. Tüm bunlar, Rusların bölgede izlediği politikanın bir sonucu olarak, Müslümanları birbirine düşman ederek hedeflerine ulaşmaktı. Emperyal güçler, şehre hakim olmak için oyların çoğunluğunu ellerinde toplamak istiyordu. Şehirde çoğunlukta olan Müslümanların, Hristiyanlarla eşit sayıda 6 kişi tarafından temsil edilmesi, yerel beyler ve hanlar arasındaki büyük düşmanlığı gösteriyordu.

“Kaspi” gazetesi, Lenkeran şehir yönetimi seçimlerinin hileli olduğunu bildiriyordu: Sonraki 4 yıl boyunca, şehir özyönetim organlarının milletvekilleri seçimleri, özel bir kampanya yürütülmeden nispeten gerçekleştirildi. Seçimler yine yerel vatandaşların birbirlerine karşı bencil eylemleri temelinde yapıldı. Aynı toplantı, son şehir seçimlerinden önce de yapıldı. Ancak bu kez liderler beklenmedik bir

⁴⁹ *Jurnal zasedaniya Bakinskoqo qubernskoqo po qoroðskim delam prisutstviya 2 oktyabr 1896 qodu* // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 50, varaq 86-87.

⁵⁰ *Raport: Gospodinu Naçalniku Bakinskoï qubernii: Lenkoranskiy uyezniy naçalnik (Lenkoran, 1896, 17 dekabr)* // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 50, varaq 133.

⁵¹ *Postanovleniye sobraniya upolnomoçennix Lenkoranskogo qoroðskogo uproşçennogo obşçestvennogo upravleniya zasedaniya 16 mart 1900 qoda* // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 145, varaq 41.

başarısızlıkla karşılaştı: Vatandaşlarımız, üyesi oldukları toplumun vicdanını felce uğratmadan bağımsız bir görüşe ulaştılar. Ancak bu kez, tarafsız bir kişi tarafından düzenlenen seçim öncesi toplantıda, konu Lenkeran'ın üst düzey Müslüman sınıfı lehine tartışılmadı⁵².

Tüm bunlara rağmen, ilçede böyle bir yönetimin kurulması o dönem için ilerici bir olaydı. Çünkü ortaya çıkan burjuva sınıflarının faaliyetleri, kısmen bu belediye yönetimine dayanarak, kendi çıkarları doğrultusunda onu etkileme fırsatı yakaladı. Ancak siyasi meseleler Lenkeran Belediye Meclisi'nde görüşülmedi. Sadece kalkınma, eğitim, sağlık ve diğer gerekli konular tartışılıyordu. Ne yazık ki, tüm bu sorunlara uygun bir çözüm bulunamadı.

Bu gerçekler, Lenkeran Belediye Başkanı'nın Bakü Valisi'ne şehrin iyileştirilmesiyle ilgili sunduğu raporda bir şekilde yansıtılıyor. Belgede şöyle deniyordu: "Halkın sağlığı, sokakların ve kanalizasyonların kirden temizlenmesine bağlıdır. Aşırı çamurlu sokakların onarılması, şehrin masraflarının boşa gideceğini gösteriyor. 1900 yılında şehir giderleri için yaklaşık 233 rubleden az bir kaynak ayrılmıştı. Bu böyle devam ederse, ayrılan fonlar hızla tükenecek. Çünkü şehirde çamurda yürümek imkânsız. Sular altında kalan araziler her zaman çamurlu kalacak. Bunu önlemek için yol kenarlarına hendekler kazılmalı ve eski hendekler temizlenmelidir. Ancak polis hiçbir emri yerine getirmiyor. Şehir sakinlerini temizlik kurallarına uymaya zorlamıyorlar." Şehir halkı için dayanılmaz hale gelen bu durumu düzenlemek için mevcut fonlar neredeyse yok denecek kadar azdır. Yollar üzerindeki köprülerin onarımı bile tartışmalıdır. Onarımları yalnızca zemstvo vergileri pahasına gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, şehir idaresinin iyileştirilmesi için ek fon ayrılması uygun görülmüştür⁵³.

Lenkeran şehir özyönetiminin hareketsizliğinden şikayet eden bir Lenkeran muhabiri, "Kaspi" gazetesinin 10 Ekim 1898 tarihli sayısında şöyle yazmıştı: "Bildiginiz gibi Ocak ayından bu yana şehrimizde şehir özyönetimi açıldı. Ne yazık ki bu durum henüz yüksek hedefini haklı

⁵² Kavkazskiy kalendar na 1912 qod. Tiflis, Kançelyariya Kavkazskoqo Namestnika, 1911, s. s. 233.

⁵³ *Raport. Lenkoranskogo qorodskogo starosti: Gospodinu Bakinskogo qubernatoru (Lenkoran, 1901, 8 mart) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 169, varaq 23–24.*

çıkarmadı. Tüm sakinler, bu kurumun kurulmasıyla şehrin sağlık koşullarının, peyzaj düzenlemesinin ve sokak aydınlatmasının iyileştirileceğini, gıda ürünleri için adil bir döviz kurunun oluşturulacağını, kasapların işlediği utanç verici olayların sona ereceğini ve nihayet yerel ilkokulun şehir okuluna dönüştürüleceğini umuyordu; kısacası, birçok parlak umut besleniyordu. Ancak ne yazık ki, özyönetimin kurulmasından bu yana, bahsedilen hususlardan hiçbiri hayata geçirilmedi. Ancak halk bu yönetime büyük umutlar besliyordu.

Tüm bu düzensizlikler, özyönetimin kayıtsızlığı ve Duma'da oturanların çoğunluğunun kişisel çıkarlarını dile getirmesiyle açıklanıyor. "Akraba ve dostlarının çıkarları"⁵⁴.

Vilayetteki yerel yönetim seçimleri büyük tartışmalarla gerçekleşti. Bildiğimiz gibi, 1905-1908 yılları arasında nüfusu 10.463 olan Lenkeran şehrinde 538 kişi oy kullanma hakkına sahipti⁵⁵. Tüm bunlar Müslüman toplumun ciddi protestolarına neden oldu.

İncelenen dönemde, ildeki Müslüman aktivistlerin faaliyetlerinden endişe duyan Çarlık hükümeti, yeni kurulan şehir yönetimine gayrimüslimleri çekmek amacıyla, 7 Temmuz 1905'te Kafkasya Valiliği'nden Bakü İl Yönetimi'ne Rus mezhep mensuplarının seçimlere katılmaları talimatını veren bir mektup gönderdi. Mektupta, "12 Aralık 1904 tarihli kararnameye göre, eski mezhepçilere (17. yüzyılda Rusya'da dini bölünmeler sonucu ortaya çıkan bir dizi mezhebi birleştiren dini hareket) veya mezhepçilere (öğretilerin sadık takipçileri hariç), subbotniklere hiçbir kısıtlama getirilmemeli ve Lenkeran şehrinin halk seçimlerine katılmasına ve diğer şehir sakinleriyle aynı temelde şehir yönetiminde görev almasına izin verilmelidir⁵⁶. Tüm bunlar, ilçede azınlıkta olan Hristiyan nüfusa merkezde daha fazla temsil hakkı vererek yerel Müslüman nüfusu buradan uzaklaştırmayı

⁵⁴ *Lenkoran (Ot naşevo korrespondenta) // Kaspiy. — 1906, 30 dekabrıya. — s. 4.*

⁵⁵ *Jaloba na postavljeniye Mirovoqo posrednika Lenkoranskoqo uyezda ot 11 maya 1905 qod // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 51, siyahı № 2, iş № 385, varaq 2-3.*

⁵⁶ *Upravlyayuşçemu Bakinskoy quberniey: Kançelyariya namestnika yevo imperatorskoqo veličestva na Kavkaze (Tiflis, 1905, 7 iyul) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 27-28.*

amaçlıyordu. Hükümet bunu başarmak için yerel Müslüman nüfus arasında anlaşmazlık yarattı.

Arşiv belgelerinden birinde, şehir yöneticilerinin taraflı eylemleri sonucunda, üst Müslüman sınıftan bazı vatandaşların seçmenlerini milliyetlerine göre bölmekle kalmayıp, bu seçimler sırasında şehir özyönetim salonunda birbirlerine karşı intikam ruhuyla konuştukları belirtiliyordu. Bu vatandaşların her biri toplumun eğitilmiş ve okuryazar bir kesimiydi. Toplumun küçük çevrelerinin liderleriydiler. Ancak, bir grup muhalif grup, şehrin böylesine deneyimli, yetenekli ve dürüst bir temsilciye sahip olmasını engelledi⁵⁷.

Belgede, "seçimlerde tamamen keyfi bir nitelik kazanan sahtekarlığın arttığı" belirtildi. Kaynak, " Rus ve Ermeniler, hileli şekilde seçilen Müslümanlara sempati duymadıkları için protestolarını dile getirdiler. Seçime katılanlar, rakiplerine karşı oy kullanmak için 20 kopek ödediler. Tüm bunlar, bu eylemleri engelleyememesine rağmen seçimler sırasında huzuru bozanları durduran Lenkeran Belediye Başkanı'nın huzurunda gerçekleşti. Tüm bu gözle görülür karışıklıklar, Rus ve Ermeniler valiliğe şikayette bulunmaya zorladı. Toplumdaki karışıklıkları gören Bay Karpoviç de seçilmeyi reddettiğini açıkladı. Yanlış seçimler öyle bir noktaya geldi ki, İsak Han Abbas Bey oğlu Talişhanov ve akrabası Asad Han Talişhanov seçildi. Ancak, şehirler hakkındaki eyalet yasasının 117. maddesine göre, bu kişiler akrabalık derecesi nedeniyle şehir özyönetim organında liderlik pozisyonlarında bulunamazlar⁵⁸.

Lenkeran Belediye Başkanı Karpoviç ile girişimci İvan Nazarov'un 13 Haziran'daki görüşmesi Bakü'ye yazılan bir mektupta 1905'te şehirdeki seçimlerle ilgili olarak vali şöyle demiştir: Müslümanlar, Rus ve Ermenilere temsilci seçmeleri için baskı yaptıkları için istediğiniz kişiyi seçmeniz imkânsızdır. Bu bağlamda, Rus ve Ermeni seçmenler

⁵⁷ Proşeniye: Nijepodpisavşixsya jiteley qoroda Lenkorani: Gospodinu Bakınskoqo qubernatoru (1905, 27 iyul) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 36–38.

⁵⁸ Proşeniye: Nijepodpisavşixsya jiteley qoroda Lenkorani: Gospodinu Bakınskoqo qubernatoru (1905, 27 iyul). a.g.e., varaq 36-38.

seçimlere katılmayı reddetmişlerdir. Rus ve Ermeniler ayrı bir sandık kurulmasını talep etmektedir⁵⁹.

Lenkeranlı bir tüccar olan Vahab Memmedov'un, 14 Temmuz 1905'te Bakü valiliğine gönderdiği dilekçede, Lenkeran'daki seçimlerin keyfiliği hakkında şunları yazmıştır: "Lenkeran'da seçimler 11 Temmuz'da başladı. Sandık sayısı temel şart olarak kabul ediliyor. Lenkeran şehir başkanına, seçimlere katılacak 500 kişiden sadece 25 yaşını doldurmuş 100 kişinin listesi verilmiştir. Bu da seçimlerin yasadışı olduğunu göstermektedir. Ölen kişilerin isimleri bile bu listede yer almaktadır. Bu koşullar altında, Karpoviç, seçimlere bizzat katılmış olmasına rağmen, Müslümanlar ve Rus ve Ermeniler arasında bir gerginlik çıkmasından korkarak görevinden istifa etti. Şehirde bu tür koşulları bilerek yarattı ve seçimleri istediği gibi yapmak istedi⁶⁰.

Şehrin Müslüman kesimi de seçimlere ve yaşanan protestolara karşı tepkilerini dile getirdi. Lenkeranlı tüccar Hacı Agabala Agayev'in Bakü valisine gönderdiği bir protesto mektubunda, seçimlerin usulüne uygun yapılmaması nedeniyle itirazını dile getirdi ve isminin listede yer almadığını belirtti⁶¹.

Lenkeran şehir yönetiminin 6 Ekim 1906'da yaptığı toplantıda, Müslümanlarla Rus ve Ermeniler arasındaki anlaşmazlık nedeniyle şehir yönetimi seçimlerinde kullanılan listenin usulüne uygun tutulmadığı kaydedildi. Şehirde oy kullanma hakkına sahip 385 kişiden 133'ü Hristiyan, 252'si Müslümandı. Belgede, 136 Hristiyan'ın yönetim kurulu üyelerinin 1/3'ünü, 285 Müslüman'ın ise 2/3'ünü seçme hakkına sahip olduğu belirtiliyor. Şehrin belediye başkanının Hristiyan olduğu, üyelerin bir kısmının da Hristiyanlardan oluşacağı ve Müslümanlarla

⁵⁹ *Teleqramma gubernatoru* // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 41-42.

⁶⁰ *Proşeniye: Kuptsa q. Lenkorani Vağaba Mamedova: Gospodinu Bakınskoqo gubernatoru (1905, 27 iyul)* // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 46.

⁶¹ *Proşeniye: Kuptsa q. Lenkorani Vağaba Mamedova: Gospodinu Bakınskoqo gubernatoru (1905, 27 iyul). a.g.e., varaq 47.*

ilişkileri düzenlemek amacıyla 6 Müslüman belediye başkan yardımcısı seçilmesinin uygun görüldüğü belirtiliyordu⁶².

Ancak Lenkeran Belediye Başkanı Karpoviç, valiliğe yazdığı bir mektupta, şehir yönetimine 15 temsilci seçilmesi gerektiğini, bunların 5'inin Hristiyan, 10'unun Müslüman olması gerektiğini belirtmişti. Ancak bu durum Müslümanlar arasında ciddi protestolara yol açtı. Müslümanlar 2/3 sistemine karşı çıkıyor ve daha fazla temsilci istiyorlar. Bu sırada Hristiyanlar da protesto gösterisinde bulunuyor. Aslında 7 Müslümanın seçilmesi yeterli⁶³. Karpoviç'in mektubundan, Karpoviç'in seçmen listesindeki seçime katılan Müslüman sayısını kasıtlı olarak olduğundan az gösterdiği anlaşılıyor. Belgeden de anlaşılacağı üzere, şehrin Hristiyan toplumunun şehir meclisinde daha fazla temsil edilmesini sağlamak için Müslümanları seçimden uzaklaştırmak istediği anlaşılıyor. Nitekim, bu listede yer alan Müslümanların çoğu seçime katılmadı. Belgeden de anlaşılacağı üzere, Müslüman toplum, birbirleriyle rekabet etmelerine rağmen, mecliste daha fazla sandalye talep etmiş ve bu yönde mücadele etmiştir. Lenkeran şehrinde yapılan tartışmalı seçimler nedeniyle çıkabilecek protestoları önlemek amacıyla, Kafkas Valiliği, 6 Aralık 1906'da Bakü Valisi Kont Vorontsov-Daşkov'a bir mektup göndererek, 14 Aralık 1900 tarihli Şehir İdareleri Kanunu'nun 44. maddesi uyarınca, "Bakü Valiliği Şehir İşleri Dairesi'nin görüşüne göre"⁶⁴ Lenkeran şehir devlet idaresinin yetkili temsilcilerinin Hristiyan olmayan heyetlerin sayısında herhangi bir kısıtlama olmaksızın seçilmesine izin verdiğini belirtti.

Vilayetteki Rus cemaatinin Bakü Valisi'ne yazdığı mektupta, Rus cemaatinin Müslüman adaylardan oluşan tek bir liste hazırlamayı önerdiği, vali tarafından ise bu teklifin reddedildiği belirtiliyor. Ayrıca, Müslümanların seçimlerden bir hafta önce izin almadan seçim öncesi

⁶² *Jurnal zasedaniya sobraniya upolnomoçennix Lenkoranskogo qorodskogo uproşçennogo upravleniya 6 oktyabr 1906 qada* // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 58-59.

⁶³ *Jurnal zasedaniya sobraniya upolnomoçennix Lenkoranskogo qorodskogo uproşçennogo upravleniya 6 oktyabrya 1906 goda* // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 59.

⁶⁴ *Upravlyayuşçemu Bakinskoyu guberniyey: Kañçelyariya namestnika yego imperatorskogo velichestva na Kavkaze (Tiflis: 1905, 7 iyulya)* // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 27-28.

toplantılar düzenleyerek İranlı tebaanın seçimlere katılımını sağladıkları da belirtiliyordu. Oylama sırasında Müslümanların Rus adaylara karşı yaptıkları iftira niteliğindeki açıklamalar, onların seçimlerden çekilmesine yol açtı. Müslümanlar ise, seçmenleri seçimlerde tercih ettikleri adaya oy vermeye zorlamış ve tehdit ederek tercih ettikleri adaya oy vermeye zorlamıştır⁶⁵.

Oy kullanma hakkına sahip olan Lenkeran Rus cemaatinin Bakü valisine yazdığı şikâyet dilekçesinde, "14-19 Aralık 1906 tarihlerinde yapılan seçimlerde Lenkeran şehir yönetimine 16 Müslüman ve 2 Hristiyan seçilmiştir. Seçimler usulüne uygun yapılmamıştır. Ancak yapılan müzakereler sonucunda 10 Müslüman ve 5 Hristiyanın oylamaya katılması kararlaştırılmıştır. İranlı tebaa, Müslümanların seçimleri kazanmasında büyük rol oynamıştır. Oylamaya katılarak seçimin Müslümanlar lehine değişmesine yardımcı olmuşlardır. Rus cemaatimizin adayları, Müslümanların etkisiyle seçimlerde gerekli oyları toplayamamaktadır. Seçimler üç gün sürmesine rağmen henüz sonuç alınamamıştır"⁶⁶.

Müslümanların isyankâr eylemleri sonucunda belediye başkanı Karpoviç görevinden istifa etti. Seçim sonuçlarına göre belediye başkanı olarak Nagi bey Mehmandarov seçildi. Ancak kardeşi Baba bey Mehmandarov'un toprak meselesinde kendisine oy vermemesi bazı sorunlara yol açtı⁶⁷.

Lenkeran belediye meclisi ve vali seçimlerinin tartışmalı olmasının bir diğer nedeni de Müslümanlar arasında birlik olmamasıydı. Nitekim Mir Asker Han, 1907'de yapılan belediye meclisi seçimlerini kazanmış olsa da, bu durum Müslüman muhaliflerinin öfkesine yol açtı. Kafkasya valiliğine yazdıkları mektupta şöyle deniyordu: "Mir Asker Han Talişinski'nin Lenkeran'ın başına geçmesini son derece sakıncalı, hatta

⁶⁵ V Kañçelyariyu Bakinskogo gubernskogo po gorodskim delam prisutstviy: Lenkoranskiy gorodskoy starosta (Lenkoran: 1907, 5 fevralya) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 81.

⁶⁶ Jaloba: Nijepodpisavşixsya grajdan goroda Lenkorani: Gospodinu Bakinskomu gubernatoru (Lenkoran: 1906, 17 dekabrya) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 85.

⁶⁷ Jaloba: Nijepodpisavşixsya grajdan gor. Lenkorani: Gospodinu Bakinskomu gubernatoru (Lenkoran: 1906, 17 dekabrya) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 85.

zararlı buluyoruz. Belli bir yaşa gelmiş olan Mir Asker Han, kişisel işlerinin çokluğu nedeniyle şehir işlerine yeterince zaman ayıramayacaktır⁶⁸". Şehirdeki han ve bey aileleri arasındaki anlaşmazlıklar da hükümet güçlerinin işine yaradı. Çünkü sınırda bulunan bir Müslüman şehrinin yöneticilerinin yerel güçler tarafından atanmasını istemiyorlardı. Bu konuda Lenkeran kazası başkanının Bakü valiliği şehir yönetimine gönderdiği 6 Kasım 1907 tarihli gizli yazıda, "Lenkeran şehri ahalisi, Mir Fatta ve Mir Seyfulla bey Talışhanov, Şahverdiyev, Mehmandarov ve Kalantarov'un yazılı itirazları üzerine, şehir başkanı seçilen Mir Asker Han'ın seçim sonuçlarının iptalini ve seçimin iptalini talep etmektedirler"⁶⁹. "Bu seçimin yanlış olduğunu ve onaylanmaması gerektiğini" ve şehir kamu yönetim organına katılma hakkı olmadığı iddia edilen Mir Asad Han'ın, Mir Asker Han Talışinski ile birlikte seçimlerde seçildiğini ileri sürmüşlerdir. Bunun dayanağı, Mir Asad Han'ın seçimlere şahsen katılma hakkının olmayıp, sadece babasının mülkiyet haklarını kullanarak bu işlere katılması ve kendisine bazı yetkiler verilmesidir⁷⁰.

Bakü vilayet valisinin 11 Ocak 1908 tarihinde Lenkeran şehir valisine gönderdiği mektuba göre⁷¹, Lenkeran şehir idaresinin 1 Mayıs 1908 tarihinde Bakü valisine gönderdiği raporda şu ifadeler yer alıyordu: "Bu yıl 25 Nisan'da Lenkeran şehir idaresi temsilcilerinin katılımıyla yapılan

⁶⁸Konfidensialno: Predstavlyaya perezpisku etu Bakinskomu gubernatoru, donoshu ego prevosxoditelstvu po povodu vybora Mir Asker xana Talışinskogo Lenkoranskim gorodskim starostoyu nijesleduyuşçee (Lenkoran: 1908, 20 noyabrya) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 132-136.

⁶⁹Konfidensialno: Predstavlyaya perezpisku etu Bakinskomu gubernatoru, donoshu yego prevosxoditelstvu po povodu vybora Mir Asker xana Talışinskogo Lenkoranskim gorodskim starostoyu nijesleduyuşçee (Lenkoran: 1908, 20 noyabrya) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 137.

⁷⁰Lenkoranskogo gorodskogo starosti: Gubernatora Adışevski (Baku: 1908, 11 yanvarya) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 150.

⁷¹Lenkoranskogo gorodskogo starosti (Baku: 1908, 14 yanvarya) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 152.

yeniden seçimde en fazla oyu alan Naki Bey Mehmandarov'un şehir idaresi olarak atanmasını talep ediyoruz"⁷².

Ancak şehirde Mehmandarov'a karşı büyük bir protesto gücü vardı. Bu muhalif güçlerin Kafkas Valisi'ne gönderdiği dilekçede, şehrin belediye başkanı Mehmandarov'un halkın temel ihtiyaçlarını göz ardı eden yasadışı ve keyfi eylemlerinin önlenmesi çağrısında bulunuluyordu. Mehmandarov'u belediye başkanı olarak seçerken, uzun süredir devam eden memuriyetini de göz önünde bulundurarak, şehir halkının zorlu ve gergin yaşam koşullarını hem eğitim hem de ekonomi açısından iyileştirip yenileyeceği konusunda güçlü umutlarımız vardı. Bunu umuyorduk. Ancak umut ettiğimiz bu iki konu çözülmedi. Mehmandarov belirlenen göreve geldikten sonra iyi ve faydalı hiçbir şey yapılmadı. Çünkü sokaklarımız kelimenin tam anlamıyla geçilmez bir pislikle dolu. Hafif bir yağmurda kanalizasyonlar çeşitli çöplerle doluyor. Sokakta hareket etmek imkânsız. Çamur ve pislik komşularla iletişimi bile kesmiş durumda. Çamur yüzünden karşıdan karşıya geçmek imkânsız. Kanalizasyon sistemi yok. Sonuç olarak sokaklar sular altında kalıyor ve geçilmez bataklıklar oluşuyor. Şehrin giderlerinin 42 bin rubleye ulaştığı düşünüldüğünde, şehrimizin entelektüel geri kalmışlığı göz önüne alındığında, genç nesil bize eğitimlerine devam edebilmeleri için gimnaziyanın açılması için üst makamlara başvurma yetkisi verdi. Ancak Mehmandarov çağrımızı görmezden geldi. Görünen o ki, hiçbir şey yolunda gitmiyor. Şehir idaresini sürdürmek ve halkın kışlık ihtiyaçlarını karşılamak için bin ruble ayrılmış. Bu da doğru düzgün kullanılmıyor. Bu yönde çalışmak bile istemiyorlar. Sizden bu hukuka aykırılığı önlemenizi, Kafkasya Valiliği'nden Mehmandarov'u şehir başkanlığı görevinden almanızı rica ediyoruz. Çünkü o, sizin amacınıza layık olmayan, sıra dışı bir kişi olarak görevine devam ediyor.

Sokakların aydınlatılmasına gelince, eleştiriliyor çünkü fenerler sadece ana caddede ve devlet dairelerinin önünde yakılıyor, şehrin geri kalanı ışıksız kalıyor"⁷³.

⁷² *Raport. Gospodinu Bakinskomu gubernatoru: Lenkoranskiy gorodskoy starosta (Lenkoran: 1908, 1 maya, № 307) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 156. 6)*

Böylece, şehrin idaresi konusunda yerel beyler ve hanlar arasında çıkan anlaşmazlıklar, 1910 yılında Nagi Bey Mehmandarov'un ölümüne yol açtı.

Ayrıca bir noktaya daha değinmek istiyorum: Müslümanların büyük umutlar beslediği şehir özyönetimleri ekonomik meselelerle ilgileniyordu ve siyasi iktidar unsuru değildi. Tüm bu çelişkilerden, üst düzey Müslüman temsilcilerinin bu yönetim sistemi konusunda yeterince bilgili olmadıkları sonucu çıkarılabilir. Bu organlara seçilerek büyük güçlere sahip olacaklarını düşünüyorlardı. Bu kamu özyönetim organları, nüfusun sınırlı bir kesiminin katılımıyla seçilen seçimli organlardı. Çarlık şehir özyönetiminin yetki alanı sınırlı ve doğrudan idari makamlara bağlı olduğundan, ilerici faaliyetinin tüm olanaklarını kullanamıyordu. Bu durum, bu organın örgütlenme sisteminden faaliyetleri üzerindeki sıkı devlet kontrolüne kadar her türlü sınırlamayı belirleyen 16 Haziran 1870 ve 11 Haziran 1892 tarihli şehir tüzüklerinden kaynaklanıyordu. Burada getirilen milliyet temelli ayrımcılık, yüksek mülk kotası, yaş kotası ve diğer eşitsiz oy hakkı uygulamaları, Çarlık hükümetinin gerici yasalarının bir sonucuydu. Bu yasalar, devlet mülkiyeti üzerinde ciddi bir tekel yaratmış ve yönetime geniş bir halk katılımı sağlamamıştır. Örneğin, Lenkeran şehrinde, yaklaşık 100 bin kişilik nüfusun yalnızca yüzde 1'i Duma seçimlerine katılma hakkına sahipti. Seçmenler ise kayıtsızlık göstererek bu seçimlere aktif olarak katılmadılar.

Bu seçimlerde, evi olmayanlar, sanayi ve ticaret işletmeleri, şehrin çıkarları için vergi ödemeyen işçiler, küçük hizmetliler ve zanaatkarlar oy kullanma hakkından mahrum bırakıldı. Elde edilen bilgilere göre, 1901-1904 yılları arasında Lenkeran şehir duması seçimlerine 708 kişi katılırken, 1906-1908'de sadece 421 kişi, 1911-1915'te ise 939 kişi katılmıştır⁷⁴.

Sonuç

⁷³ Proşenie. Jitely goroda Lenkorani uyezda. Namestniku yego Imperatorskogo Velichestva na Kavkaze // Azərbaycan Ulusal Tarih Müzesi Belgesel Kaynaklar Fonu, inv. 526, varaq 15.

⁷⁴ Caferli N., a.g.e., s. 26.

Kuzey Azerbaycan'ın güneydoğu bölgesinde bulunan Talış Hanlığı'nın merkezi olan Lenkeran şehri, Batı-Doğu ticaret yolu üzerinde bulunması nedeniyle bölgenin önde gelen şehirlerinden biri haline gelmiştir. Çarlık Rusyası'nın 1813'teki işgali sonucunda şehir tamamen yıkılmış ve kalkınma beklentileri yıllarca göz ardı edilmiştir. Çarlık makamlarının ve yerel beylerin bu bölgeye karşı kayıtsız tutumu, halkın sosyal refahı ve şehrin kalkınması için gerçek önlemlerin alınmamasını da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Lenkeran'da yalnızca baskıcı amaçlara hizmet eden hapishanelere ve idari tesislere kaynak ayrılması, şehrin gelecekteki gelişimini engellemiş ve tarihi potansiyelinin hayata geçirilmesine izin vermemiştir. Böylece Lenkeran, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın ilk on yıllarında bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişiminin dışında kalmıştır.

19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk on yılında Lenkeran şehri, tarihsel gelişim yolculuğunda önemli sosyo-politik süreçlerin merkezinde yer aldı. 19. yüzyılın sonunda şehir özyönetiminin kurulması, şehir yönetimi de dahil olmak üzere kamusal yaşamın tüm alanlarında en önemli olaylardan biriydi. Şehirde kapitalist ilişkilerin gelişmesi, nüfus artışına ve ekonomik ve sosyo-kültürel düzeyde önemli bir artışa yol açtı. Ancak, yerel büyük toprak sahipleri şehir yönetimlerinde yer alsalar da, devlet kurumlarının sıkı denetimi altında oldukları için herhangi bir değişiklik olmadı. Bu bağlamda, şehrin ekonomisi tam olarak gelişmedi.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

V Kançelyariyu Bakinskogo gubernskogo po gorodskim delam prisutstviy: Lenkoranskiy gorodskoy starosta (Lenkoran: 1907, 5 fevralya) // Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 81.

Qospadinu upravlyayuşemu uyezdom Lenkoranskim (Lenkoran, 17 iyun 1896-cı il) // Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 50, varaq 49-50.

Qospadinu upravlyayuşemu uyezdom Lenkoranskim (Lenkoran: 1896, 17 iyun) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 50, varaq 49b.

Jaloba: Nijepodpisavşixsya grajdan goroda Lenkorani: Gospodinu Bakinskomu gubernatoru (Lenkoran: 1906, 17 dekabrya) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 85.

Jaloba: Nijepodpisavşixsya grajdan gor. Lenkorani: Gospodinu Bakinskomu gubernatoru (Lenkoran: 1906, 17 dekabrya) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 85.

Jaloba na postavleniye Mirovoqo posrednika Lenkoranskoqo uyezda ot 11 maya 1905 qod // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 51, siyahı № 2, iş № 385, varaq 2-3.

Jurnal zasedaniya sobraniya upolnomoçennix Lenkoranskogo qoroðskogo uproşçennogo upravleniya 6 oktyabr 1906 qoda // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 58-59.

Jurnal zasedaniya sobraniya upolnomoçennix Lenkoranskogo qoroðskogo uproşçennogo upravleniya 6 oktyabrya 1906 goda // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 59.

Jurnal zasedaniya Bakinskoqo qubernskoqo po qoroðskim delam prisutstviya 2 oktyabr 1896 qodu // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 50, varaq 80-81.

Jurnal zasedaniya Bakinskoqo qubernskoqo po qoroðskim delam prisutstviya 2 oktyabr 1896 qodu // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 50, varaq 81b.

Jurnal zasedaniya Bakinskoqo qubernskoqo po qoroðskim delam prisutstviya 2 oktyabr 1896 qodu // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 50, varaq 83-84.

Jurnal zasedaniya Bakinskogo qubernskoqo po qoroðskim delam prisutstviya 2 oktyabr 1896 qodu // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 50, varaq 86-87.

Jurnal zasedaniya Bakinskogo qubernskoqo po qoroðskim delam prisutstviya 6 sentyabr 1896 goda // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 50, varaq 19.

Konfidentsialno: Predstavlyaya perezpisku etu Bakinskomu gubernatoru, donoshu ego prevosxoditelstvu po povodu vybora Mir Asker xana Talyşinskogo Lenkoranskim qoroðskim starostoyu nijesleduyuşçee (Lenkoran: 1908, 20 noyabrya) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 132-136.

Konfidentsialno: Predstavlyaya perezpisku etu Bakinskomu gubernatoru, donoshu yego prevosxoditelstvu po povodu vybora Mir Asker xana Talyşinskogo Lenkoranskim qoroðskim starostoyu nijesleduyuşçee (Lenkoran:

1908, 20 noyabr) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 137.

Lenkoranskogo gorodskogo starosti: Gubernatora Adışevski (Baku: 1908, 11 yanvarya) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 150.

Lenkoranskogo gorodskogo starosti (Baku: 1908, 14 yanvarya) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 152.

Raport: Qospodinu Naçalniku Bakınskoï qubernii: Lenkoranskiy uyezniy naçalnik (Lenkoran, 1896, 17 dekabr) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 50, varaq 133.

Raport. qospodinu Bakınskomu gubernatoru: Lenkoranskiy gorodskoy starosta (Lenkoran: 1908, 1 maya, № 307) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 156.

Raport. Lenkoranskogo qorodskogo starosti: Gospodinu Bakınskoqo gubernatoru (Lenkoran, 1901, 8 mart) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 169, varaq 23–24.

Pereçen cmeti doxodov i rasxodov qoroda Lenkorani na 1899 qod // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 23, varaq 36.

Postanovleniye sobraniya upolnomoçennix Lenkoranskoqo qorodskoqo uproşennoqo obşestvennoqo upravleniya zasedaniya 19 aprelya 1900 qoda // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 145, varaq, 54.

Postanovleniye sobraniya upolnomoçennix Lenkoranskogo qorodskogo uproşçennogo obşçestvennogo upravleniya zasedaniya 16 mart 1900 qoda // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 145, varaq 41.

Proşenie. Jiteli goroda Lenkorani uçastvovaşix v izbranii gorodskix glasnix: Gospodinu Naçalniku Bakınskoqo gubernii (Lenkoran, 1 iyul 1896) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 50, varaq 34-36.

Proşeniye: Nijepodpisavşixsya jiteley qoroda Lenkorani: Gospodinu Bakınskoqo gubernatoru (1905, 27 iyul) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 36–38.

Proşenie. Jiteliy goroda Lenkorani uyezda. Namestniku yego Imperatorskogo Velichestva na Kavkaze // Azərbaycan Ulusal Tarih Müzesi Belgesel Kaynaklar Fonu, inv. 526, varaq 15.

Proşeniye: Nijepodpisavşixsya jiteley qoroda Lenkorani: Gospodinu Bakınskoqo gubernatoru (1905, 27 iyul). a.g.e., varaq 36-38.

Proşeniye: Kuptsa q. Lenkorani Vağaba Mamedova: Gospodinu Bakinskoqo qubernatoru (1905, 27 iyul) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 46.

Teleqramma gubernatoru // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 41-42.

Upravlyayuşçemu Bakinskoqo guberniye: Kançelyariya namestnika yevo imperatorskoqo veličestva na Kavkaze (Tiflis, 1905, 7 iyul) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 27-28.

Upravlyayuşçemu Bakinskoyu guberniye: Kançelyariya namestnika yego imperatorskogo veličestva na Kavkaze (Tiflis: 1905, 7 iyulya) // Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Tarih Arşivi, Fond № 50, siyahı № 1, iş № 251, varaq 27-28.

Salnameler

Seid Ali, Kazım bey oğlu. *Cavahirnamei-Lenkeran*. Bakı: Örnek, 2000, 45 s.

Baddeli, Con. *Zavoevaniye Kavkaza russkimi. 1720–1860*. Moskva: Çentropoligraf, 2011, 356 s.

Berezin, İ.N. *Puteşestvie po Daqestanu i Zakavkazyu*. Kazan: Universitetskaya tipografiya. 1849, 415 s.

Sidorov, V.M. *Po Rossii. Kavkaz. Puteviye zametki i vpeçatleniya. Praktičeskiye svedeniya dlya turista*. Tom 2. Sankt-Peterburq: Tipografiya M. Akinfiyeva i İ. Leontyeva, 1897, 683 s.

Kitap ve Makaleler

Alizade, N. *Lenkeran qezası zehmetkeşlerinin sovet hakimiyyetinin qlebesi ve möhkemlendirilmesi uğrunda mübarizesi tarihinden*. Bakı: Azərbaycan Dövlət neşriyyatı, 1963, s. 7.

Alizade, N. *Azərbaycanda Sovet hakimiyyetinin qelebesi uğrunda mübarize tarihinden (Lenkeran qeza zehmetkeşlerinin Sovet hakimiyyetinin qelebesi ve möhkemlendirilmesi uğrunda mübarizesi)*. Bakı: Azərbaycan Dövlət Neşriyyatı, 1974, 112 s.

Axundzade, İ. *Azərbaycan incisi (Mil-Muğan, Şirvan ve Qarabağ)*. Bakı: Elm, 1992, 256 s.

Azərbaycan tarihi. II cild. Bakı: 1964, 1001 s.

Caferli, N. *Lenkeran*. Bakı: Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası, 1995, 92 s.

Cavadova, E. *Teymur bey Bayramalibeyov eserlerinin tedqiqi ve tesviri*. Bakı: "Elm və təhsil", 2022, 300 s.

Hüseynbalaoğlu, B.H., Talişli, M.M. *Lenkeran*. Bakı: "Maarif" neşriyyatı, 1990, 512 s.

Qoroda Rossii v 1904 qodu. SPb.: 1906, s. 232.

Kavkazskiy kalendar' na 1869 god. Tiflis: Kantselyariya Kavkazskogo Namestnika, 1868, 670 s.

Nam pişut. *İz Lenkorani* // Каспий. 1899, 17 января. с. 3.

Kavkazskiy kalendar na 1912 god. Tiflis, Kañçelyariya Kavkazskoqo Namestnika, 1911, s. s. 233.

Lenkoran (Ot naşevo korrespondenta) // Каспий. 1906, 30 dekabrya, s. 4.

Obozreniye Talşinskogo xanlığı v mediko-topografiçeskom i statistiçeskom otnoshenii, za 1836 god. Jurnal Ministerstva Vnutrennix Del. Çast' dvadtsat' şestaya. 11 noyabr. Sankt-Peterburq, v tipografii Ministerstva Vnutrennix Del. 1837, №11, s. 307-308.

Extended Abstract

At the beginning of the 19th century, during the Russian Empire's invasion, the city of Lankaran suffered severe destruction. In the following decades, its reconstruction and development were largely neglected by the imperial authorities. As noted in the historical work *Cəvahirnameyi-Lənkəran*, while Tiflis was rebuilt within 68 years, no significant attention was paid to the development of Lankaran, and the city's beauty and potential were ignored.

During the reign of Gara Khan Talish, the city experienced a degree of progress through the involvement of craftsmen and artisans. However, the urban planning projects introduced during the Russian era remained unrealized. Notably, instead of constructing important public buildings, the imperial authorities focused primarily on building a prison in the 19th century.

Travelers and researchers of the period described Lankaran as a city of ruined fortress walls, abandoned markets, swampy roads, and impoverished residents. Travelers like I.N. Berez and John Baddeley portrayed the city's state of decline, mentioning the remains of the fortress walls and the Khan's palace. Berez, interestingly, did not highlight the Russian army's heavy losses while capturing the fortress, attributing the collapse of the walls to the sea's impact. It is also noteworthy that Berez's coachman was an Armenian named Karapet — a reflection of the social groups upon which Russian Caucasus policy relied.

One of the key factors contributing to Lankaran's economic decline during the Russian period was the absence of a seaport. Descriptions of the city emphasize the poverty of its population, the deplorable condition of its muddy streets, the lack of trade infrastructure, and the poor state of roads. Nevertheless, throughout the 19th century, Lankaran maintained trade relations with Iran, especially with Tabriz. However, weak transportation and port infrastructure hindered the full realization of the city's trade potential. Despite transportation from Lankaran to Baku and Astrakhan being more cost-effective, logistical challenges limited the city's commercial growth.

According to V.M. Sidorov, the Talish Khans' palace resembled those of Shaki and Iravan in architectural style, but due to neglect and destruction, it eventually perished. The Lankaran Fortress itself was officially demolished in 1865, with its stones and earth repurposed as building materials.

Urban management and public works were chronically underfunded. In 1890, expenditures on police and prisons exceeded the public works budget

by tenfold. By 1899, municipal expenses surpassed revenues, vividly illustrating the dire state of the city's infrastructure.

Despite its picturesque natural surroundings and unique architectural style, Lankaran's scenic beauty was insufficient to alter its provincial character. The Muslim quarters preserved national architectural traditions, with houses built in a style called *lem*—an adaptation to malaria endemicity—while reflecting local color and diversity.

The city's population grew rapidly in the late 19th century. In 1886, Lankaran had 5,618 inhabitants, increasing to 13,663 by 1912. The number of houses rose from 1,284 in 1896 to 2,057 in 1910. Infrastructure and public works developed slowly, primarily through private initiatives. The city's street lighting, which began with just 15 lamps in the early 19th century, reached 150 by the early 20th century.

Malaria was widespread in Lankaran, especially in rice-growing villages, where outbreaks led to significant depopulation. Travelers often depicted these tragic scenes in their accounts.

The lack of a proper port remained a persistent problem, with goods having to be transported to shore by small boats and porters — a significant obstacle to trade and tourism. Sidorov also mentioned the nearby "Miyanku" mineral springs, lamenting their lack of development and use.

Despite all these issues, by the late 19th and early 20th centuries, Lankaran preserved its national architectural identity and vibrant market life. Nevertheless, the absence of comprehensive urban planning and public works left the city unable to transcend its status as a provincial town.

Although the Russian Empire's 1870 City Regulations established municipal councils (*dumas*), Lankaran's city дума was formed only in 1896. Elections were held based on property qualifications and were tightly controlled by the imperial administration. While the Russian community acted in unity during elections, the Muslim population was fragmented, leading to political tensions. The controversial elections of 1896 and 1905 saw frequent violations of Muslim electoral rights.

According to the 1870 regulations, municipal councils were elected for four years based on property ownership. However, this law only came into effect in Lankaran on July 26, 1896, leading to the establishment of a 15-member city council.

From the outset, social and ethnic divisions in Lankaran became apparent. Russians participated with a unified list of candidates, while the Muslim

community—internally divided—submitted two separate lists. These divisions, particularly between the Talishinski/Talyshkhanov family branches, reflected deeper rivalries. The Russian authorities often exploited these internal Muslim conflicts under a “divide and rule” strategy.

During the elections, serious disputes arose among Muslim candidates — notably between Mir Asger Khan Talishinski and Mir Sadig Khan Talishinski, each vying for leadership. These rivalries conveniently served the interests of the Russian administration, as the Muslim community’s inability to unite resulted in their limited representation in the municipal council.

Consequently, in the 1896 elections, only six Muslims — despite constituting the city’s majority population — were allowed to run for council seats. This situation provoked dissatisfaction among all communities — Russians, Armenians, and Muslims alike — leading to continuous protests, petitions, and appeals to the governor. These events contributed to prolonged instability in city governance.

In 1905–1906, the tsarist government imposed stricter rules on the participation of non-Orthodox individuals in municipal bodies, seeking to strengthen Russian and Armenian dominance. Electoral fraud, manipulation of voter lists, inclusion of deceased individuals, intimidation, and violations of the law became widespread. These irregularities caused serious discontent among the Muslim community, though only those Muslims within the municipal government openly expressed their grievances. The tsarist policy of fostering internal animosity among Muslims further impeded their unity.

Amid these developments, elected Muslim council members also failed to establish internal unity, engaging instead in mutual accusations, insults, and political hostility. As a result, Lankaran’s municipal council could neither implement meaningful reforms nor improve public welfare.

The city’s socio-economic conditions remained deplorable: muddy streets, poor sanitation, inadequate infrastructure, and an almost nonexistent public service system. Although Muslim merchants placed their hopes in the municipal council, their expectations remained unmet.

The rigid control of the central government, combined with Russian and Armenian dominance at the local level and divisions among the Muslim elite, led to chronic governance crises in Lankaran.

After the death of Naki Bey Mehmandarov in 1910, these conflicts escalated further. The deliberate exclusion of Muslims from municipal bodies was a hallmark of the Russian imperial policy in Lankaran.

Despite the nominal participation of local ruling elites in governance, the strict oversight of the tsarist regime severely constrained the city's economic development. Local self-government institutions were limited to social, household, and economic affairs, remaining detached from political matters. Elections were restricted by property and age qualifications, meaning only a small portion of the population could participate. In Lankaran, as in other towns, voter turnout declined over time, reflecting growing apathy.

In conclusion, although municipal self-governance was established in Lankaran, it functioned mainly as a tool of Russian imperial policy, failing to bring about significant changes in urban development, social conditions, or public welfare.